

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Ὁ Michel Eyquem (Ἐκέμ) de Montaigne γεννήθηκε στὸν πύργο τοῦ Montaigne¹, στὶς 28 τοῦ Φλεβάρη τοῦ 1533. Ἀνήκε σὲ μιὰ οἰκογένεια ἐγκαταστημένη στὸ Μπορντώ ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 15^{ου} αἰῶνα, πὺν εἶχε πλουτίσει ἐμπορευόμενη κρασιά καὶ ψάρια καὶ πὺν στὰ 1477 εἶχε ἀγοράσει² ἕνα ἀρχοντόσπιτο, τὸν πύργο τοῦ Montaigne, ἀποχτώντας συγχρόνως καὶ τίτλο ἀρχοντιάς. Ὁ πατέρας τοῦ Michel³, Πέτρος Ἐκέμ, πρῶτος στὴν οἰκογένεια Ἐκέμ παράτησε τὸ ἐμπόριο καὶ ἔγινε πολεμιστὴς⁴ στὸς πολέμους πὺν ἔκανε ὁ Φραγκίσκος ὁ Α' στὴν Ἰταλία. Στὸ γιό του τὸν Michel⁵ ὁ πατέρας του φρόντισε νὰ δώσει ἐξαιρετικὴ, ἀκόμα καὶ γι' ἀρχοντόπουλο, — ἴσως καὶ

1. Ὄνομα τῆς περιοχῆς ὅπου ὁ πύργος. Ὁ πύργος αὐτὸς βρίσκεται 40 χιλιόμετρα δυτικὰ ἀπὸ τὸ Μπερζεράκ, ἐκεῖ πὺν συνορεύουν οἱ διοικητικὲς περιφέρειες τῆς Dordogne καὶ τῆς Gironde. Πρῶτος ὁ Montaigne ἀντικατάστησε τὸ ὄνομα Eyquem μὲ τὸ ὄνομα τοῦ πύργου.

2. Τὸ ἀγόρασε ὁ πρόπαππος τοῦ Montaigne, Ramon Eyquem.

3. Ἡ μητέρα του, ἡ Antoinette de Louppes, καταγόταν ἀπὸ Ἑβραίους, ὅπως ἴσως οἱ Eyquem νὰ εἶχαν ἀγγλικὴ καταγωγή. Ὁ πάππος του Grimon Eyquem ἔκαμε καλὸ γάμο, χρημάτισε jurat καὶ prénôt τοῦ Μπορντώ καὶ ἔκαμε καὶ μερικὰ ἀπὸ τὰ παιδιά του δικαστικοὺς καὶ ἐκκλησιαστικοὺς λειτουργούς.

4. Δὲ λέω στρατιωτικὸς γιὰτὶ στρατὸς ταχτικὸς δὲν ὑπῆρχε ἐκεῖνα τὰ χρόνια, μήτε μᾶς λέει ὁ Montaigne τί στρατιωτικὸ ἀξίωμα εἶχε στὸς πολέμους τῆς Ἰταλίας ὁ πατέρας του. Πάντως, πλούσιος καὶ εὐγενὴς καθὼς ἦταν, θὰ εἶχε, μολονότι ἀρκετὰ νέος τότε, γύρω στὰ τριάντα (εἶχε γεννηθεῖ στὰ 1495, ἕνα χρόνο μετὰ τὸν Φραγκίσκο τὸν Α'), κάποιον βαθμὸ στὸ γαλλικὸ στρατὸ ὁ Πέτρος Ἐκέμ. Κράτησε λεπτομερειακὸ ἡμερολόγιο τῶν πολέμων τούτων, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ γιός του (Δοκίμια, Βιβλίο Β', κεφάλαιο 2), καὶ στὴν Ἰταλία ἀπόχτησε τὴ μεγάλη του ἀγάπη γιὰ τὰ γράμματα καὶ τὴ μάθηση. Τριάντα τριῶ χρόνων, τὸ 1528, «πολὺ προχωρημένος στὴν ἡλικία» (Β', 2), παντρεύτηκε «διὰ γύρισε ἀπὸ τὴν Ἰταλία» (Β', 2). Ὁ Πέτρος Ἐκέμ χρημάτισε σύμβουλος στὴν Cour des Aides τοῦ Périgueux, prénôt (ἀνώτατος ἀστικὸς καὶ πολιτικὸς δικαστὴς) τῆς πόλης αὐτῆς, καὶ jurat (εἶδος δημοτικοῦ συμβούλου, δημοτικοῦ ἀρχοντα) καὶ δήμαρχος τοῦ Μπορντώ. Ὁ Montaigne σὲ πολλὰ δοκίμια του μιλεῖ γιὰ τὸν πατέρα του πάντα μὲ μεγάλο θαυμασμὸ καὶ ἀγάπη. Κάπου (Β', 12), λέει ὅτι ἦταν ὁ καλύτερος πατέρας πὺν ὑπῆρξε ποτέ. Γιὰ τὴ μητέρα του ἀντίθετα, μ' ὄλο πὺν ἔζησε πάντα κοντὰ του, καὶ πὺν πέθανε ὄστερα ἀπὸ αὐτόν, δὲ λέει πουθενὰ λέξη.

5. Ὁ Michel ἦταν τὸ μεγαλύτερο ἀπὸ τὰ ὀχτὼ παιδιά τοῦ Pierre Eyquem. Γιὰ τ' ἀδέρφια του, τέσσερις ἀδερφοὺς καὶ τρεῖς ἀδερφές, δὲν πολυμιλᾷ ὁ Montaigne. Γιὰ τὸν ἕνα ἀπὸ τοὺς ἀδερφοὺς του, τὸν Bertrand de Montaigne, ἀρχοντα τοῦ Mattecoulon, ξέρουμε ὅτι τὸν συνόδευσε στὸ μακρὸ του ταξίδι τοῦ 1580 (22 Ἰουνίου) — 1581 (30 Νοεμ-

πριγκιπόπουλο, — ανατροφή και παιδεία¹. Μόλις άρχισε νά μιλά, τόν έμπιστεύθηκε (Α', 26) σ' ένα πολύν καλόν γερμανόν παιδαγωγόν και γιατρό, πόν τόν έφερε άπό τή Γερμανία, και ό όποιος, έπειδή δέν ήξερε λέξη γαλλικά και ήξερε πολύν καλά τά λατινικά, έμαθε σιόν μικρούλη Michel τή γλώσσα τούτη και τού μιλούσε σ' αυτή. Έτσι, τά λατινικά στάθηκαν για τόν Montaigne ή πραγματική μητρική γλώσσα του², γεγονός σημαντικότατο για τήν παιδεία του και άσφαλώς και για τήν επίδοσή του σιόν λογοτεχνία. Όταν έγινε έξι χρόνων, ό πατέρας του τόν έβαλε σιόν λύκειο τής Guyenne, σιόν Μπορντώ, λύκειο-φυλακή, άπ' εκείνα όπου φοιτούσαν όλα τά άρχοντόπουλα, και όπου έμεινε ό Montaigne έφτά χρόνια. Η έφτάχρονη φοίτησή του σιόν κολλέγιο τής Guyenne δέν τού άφησε καλές άναμνήσεις. Και, σίγουρα, μεγάλο μέρος άπό ό,τι έγραψε κατά τής σχολαστικής παιδείας τής έποχής του όφείλεται σ' αυτές του τίς άναμνήσεις.

Στά 1546 τέλειωσε τίς γυμνασιακές του σπουδές ό Montaigne. Για τά όχτώ χρόνια πόν άκολούθησαν δέ μās είπε ούτε ό ίδιος τίποτε, ούτε οί βιογράφοι του κατάφεραν νά άνακαλύψουν τίποτε θετικό. Φαίνεται ότι άκολούθησε μαθήματα Δογικής σιόν Σχολή τών Τεχνών (σιόν Φιλολογική Σχολή, θά λέγαμε σήμερα) τού Μπορντώ και ότι ύστερα — αυτό είναι και πιθανότερο — σπούδασε νομικά σιόν Τουλούζη³.

Στά 1554, μολονότι είκοσι ένός μόλις χρόνων, διορίζεται ό Montaigne, με χαριστική παράβλεψη τής νεαρής ήλικίας του, σύμβουλος σιόν Cour des Aides τού Périgueux, πόν εκείνο τόν καιρό είχε ίδρυθει, και, μετά τήν κατάρτησή της, στα 1557, σύμβουλος πάλι σιόν Parlement⁴ τού Μπορ-

βριόν), και ότι σκοτώθηκε σέ μιάν μονομαχία πόν έκανε, σιόν Ρώμη. Για έναν άλλον, τόν Thomas, άρχοντα τού Beauregard, κάνει λόγο σιόν γράμμα πρós τόν πατέρα του τó σχετικό με τó θάνατο τού La Boétie. Ό Thomas ήταν διαμαρτυρόμενος, και ό La Boétie παρουσιάζεται σιόν γράμμα νά τόν συμβουλεύει, έτοιμοθάνατος, νά γυρίσει σιόν θρησκεία τού πατέρα του και τών άδερφών του.

1. "Ηθελε νά διαπλάσει τήν ψυχή τού παιδιού του άπαλά κι ελεύθερα, χωρίς σκληράδα και πίεση. Και έπειδή πίστευε ότι κάνει κακό σιόν τρυφερό μυαλό τών παιδιών νά τά βγάξει κανείς βίαια και ξαφνικά άπό τόν ύπνο, βαθύτερο παρά τών μεγάλων, είχε άνθρωπο ειδικόν πόν ξυπνούσε τó γιό του κάθε πρωί με τούς ήχους ένός όργανου (Α', 26).

2. Σ' ένα άπό τά δοκίμια του (Γ', 2) λέει ότι στα μεγάλα περιστατικά τής ζωής του λέξεις λατινικές έρχονται στα χείλη του.

3. Τήν Τουλούζη τήν άναφέρει δυό-τρεις φορές στα Δοκίμια.

4. Δικαστήρια για εύγενείς και βασιλικά συμβούλια σιόν φεουδαλικόν καθέστώς, πόν άργότερα εξελίχτηκαν σέ σώματα, δικαστικά ιδίως πάντα, αλλά με ποικίλες και εδρότατες

ντώ, όπου μετατάχτηκαν τὰ μέλη τῆς *Cour des Aides* τοῦ *Périgueux*. Δεκαέξι χρόνια κράτησε τὴ θέση τούτη ὁ *Montaigne*, πὺν διόλου δὲν τὸν ἐμπόδισε νὰ κάνει, εἴτε μὲ κανονικὲς ἄδειες, εἴτε καὶ σὰν εἰδικὸς ἀποσταλμένος τοῦ Παρλαμέντου, συχνὰ καὶ μακρὰ ταξίδια σὶτὸ Παρίσι, πὺν τὸ λάτρεινε¹, καὶ ν' ἀκολουθεῖ, ἐξ ἀφορμῆς αὐτοῦ ἢ ἐκείνου τοῦ περιστατικοῦ, τὴ γαλλικὴ αὐλὴ σὶτὶς διάφορες μετακινήσεις τῆς. Ἔτσι, σὶτὰ 1559, συνόδεψε, μαζί μὲ τοὺς ἄλλους ἀυλικούς, τὸ βασιλιὰ Φραγκίσκο τὸ Β' σὶτὸ *Bar-le-Duc*, ὅταν ἔγινε ἐκεῖ ὁ γάμος τῆς ἀδερφῆς τοῦ Φραγκίσκου, καὶ τρία χρόνια ἀργότερα τὸν Κάρολο τὸν Θ' σὶτὴ Ρουάν, ὅταν ὁ Κάρολος πῆρε πίσω τὴν πόλη τούτη ἀπὸ τοὺς διαμαρτυρόμενους, πὺν τὴν εἶχαν καταλάβει. Πάντως, μεγάλο ζῆλο γιὰ τὴ δουλειὰ τοῦ σύμβουλου δὲ φαίνεται νὰ ἔδειξε ὁ *Montaigne*. Τὰ βιβλία τοῦ Παρλαμέντου μαρτυροῦν ὅτι γύρευε πολὺν περισσότερο ἐπίσημες εὐκαιρίες γιὰ νὰ ταξιδέψει, παρὰ πὺν ἔστειργε νὰ κάνει ἐκθέσεις γιὰ δίκες.

Κατὰ τὰ 1558-1559 γνώρισε ὁ *Montaigne* τὸν *La Boétie*, τρία χρόνια μεγαλύτερό του, πὺν ἦταν κι ἐκεῖνος σύμβουλος σὶτὸ Παρλαμέντο τοῦ Μπορντώ, — σύμβουλος μὲ μεγάλο κύρος κι ἐπιρροή. Ἡ γνωριμιὰ τούτη, πὺν εὐθὺς πῆρε τὴ μορφή στενωτάτης φιλίας, σὶτὰθήκε ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ σημαντικὰ περιστατικὰ τῆς ζωῆς τοῦ *Montaigne*. Στὸ *Περὶ Φιλίας*, γραμμένο κάμποσα χρόνια μετὰ τὸ θάνατο τοῦ *La Boétie*², καὶ σ' ἄλλα δοκίμια του, μίλησε ὁ *Montaigne* μὲ τὸν πιὸ θερμὸ θαυμασμὸ γιὰ τὸ μοναδικό του καὶ ἀσύγκριτο φίλο. Ὅταν γνωρίστηκαν, ὁ *La Boétie* ἦταν κιόλας ἀρκετὰ φημισμένος σὰ λόγιος καὶ σὰν ποιητής. Ἀνάμεσα σ' ἄλλα, εἶχε γράψει ἀπὸ καιρὸ καὶ τὴν πολύκροτη ἐκείνη πραγματεία, τὴ *Θεληματικὴ Σκλαβιά ἢ Ἐναντίον Ἐνός*, πὺν τὴν τύπωσαν καὶ τὴ χρησιμοποίησαν οἱ διαμαρτυρόμενοι σὶτὸν πόλεμό τους μὲ τοὺς καθολικούς³, καὶ πὺν ὁ *Montaigne*, μολονότι εἶχε δηλώσει ὅτι θὰ τὴν τύπωνε⁴, καὶ μ' ὄλο πὺν σκέφτηκε σὶτὰ 1580⁵ νὰ τὴν

δικαιοδοσίς. Τὰ *Parlements*, προπάντων τὸ παρισινό, ἀπόχτησαν καὶ πολιτικὴ δύναμη, μεγάλη μάλιστα, καὶ ἔπαιξαν πολὺ ἐνεργὸ ρόλο σὲ διάφορα σημαντικὰ περιστατικὰ τῆς γαλλικῆς ἱστορίας.

1. Δοκίμια, Γ', 9. Εἶναι ἓνας πραγματικὸς ὕμνος σὶτὸ Παρίσι, τὰ ὅσα λέει γιὰ τὴν ὑπέροχη πόλη σὶτὸ δοκίμιο του αὐτὸ ὁ *Montaigne*. Μιὰ-δυὸ φράσεις του εἶναι χαραγμένες σὶτὸ ἄγαλμά του, τὸ στημένο ἔξω ἀπὸ τὸ μουσεῖο *Cluny*.

2. Ὁ *La Boétie* πέθανε σὶτὰ 1563, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀπὸ ἓνα εἶδος γολέρας.

3. Γιὰ ὅλα τοῦτα, βλέπε σχετικὲς σημειώσεις σὶτὸ *Περὶ Φιλίας*.

4. Στὰ 1571, ὅταν τύπωσε σὶτὸ Παρίσι τὰ γραφτὰ τοῦ φίλου του.

5. Ἐκεῖνο τὸ χρόνο τύπωσε σὶτὸ Μπορντώ τὰ δυὸ πρῶτα βιβλία τῶν *Δοκιμίων*.

περιλάβει σιὰ Δοκίμια του, τελικὰ δὲν τὴν περίλαβε, ἐξηγώντας τὰ αἷτια¹.

Οὔτε τὰ ποιήματά του, γαλλικὰ καὶ λατινικά, οὔτε οἱ μεταφράσεις του², οὔτε τὰ ἄλλα γραφιά του τόσο ξεχώρισαν ὥστε νὰ πάρει ὁ La Boétie θέση κάπως ἀξιόλογη σιὰ Γαλλικὰ Γράμματα. Ὁ Λανσὸν τὸν κατατάσσει σιὸς « μεταφραστές », τὸ πιὸ μεγάλο ὄμως, ἴσως τὸ μόνο, κεφάλαιο τῆς ὑστεροφημίας του εἶναι ὁ τρόπος πὸν μίλησε γι' αὐτὸν ὁ Montaigne. Σιὰ ὅσα ἰδίως λέει γι' αὐτὸν ὁ Montaigne, βλέπουμε τί ἔξοχος ἄνθρωπος, τί ψυχὴ φλογερὴ καὶ αὐστηρὴ, — ἀλλὰ καὶ ἀπαλὴ καὶ γλυκύθυμη, — ἦταν ὁ γάλλος τοῦτος οὐμανιστῆς τοῦ 16^{ου} αἰῶνα, ὁ θρεμμένος, ὅπως καὶ ὁ φίλος του, μὲ ὅ,τι πιὸ σιέρεο καὶ οὐσιαστικὸ ἔχει ἡ ἀρχαία παιδεία, καὶ γιὰ τὸν ἀγάπησε μὲ τὴν πιὸ περίπαθη ἀγάπη καὶ δὲν ἔπαψε νὰ τὸν θυμᾶται καὶ νὰ τὸν θρηνεῖ σὲ ὅλη του τὴ ζωὴ ὁ Montaigne³.

Δυὸ χρόνια μετὰ τὸ θάνατο τοῦ φίλου του, σιὰ 1565, ὁ Montaigne παντρεύτηκε τὴν κόρη ἑνὸς συνάδελφου του σιὸ Παρλαμέντο, τὴ Françoise de La Chassaigne. Ἦταν ἕνας γάμος μισοθεληματικὸς - μισοἀθελος. Ἡ γυναῖκα του ὄμως τοῦδωσε προίκα μεγάλη καί, τὸ πιὸ σπουδαῖο, παίροντας ἀπάνω τῆς ὅλες τὶς μικροέγνοιες τοῦ σπιτιοῦ, ἐπέτρεψε σιὸν ἄντρα τῆς νὰ ἀφιερωθεῖ ἤσυχος σις μελέτες του καὶ σιὰ γραψίματά του. Μὲ τὴ γυναῖκα του ἀπόχτησε πέντε κόρες ὁ Montaigne, πὸν οἱ τέσσερις πέθαναν σὲ πολὺ μικρὴ ἡλικία, καὶ ἡ μιὰ, ἡ Λεονώρα, ὕστερα ἀπὸ αὐτὸν⁴.

1. Βλέπε σιὸ τέλος τοῦ Περὶ Φιλίας τὴ σημείωση τοῦ Montaigne.

2. Μετάφρασε τὸ Πόροι ἢ Περὶ Προσόδων (La Mesnagerie) τοῦ Ξενοφῶντα, τὸ Γάμου κανόνες καὶ τὸν Παραμυθητικὸν πρὸς τὴν ἰδίαν γυναῖκα (ἐπιστολὴ παρηγορητικὴ σιτὴ γυναῖκα του) τοῦ Πλούταρχου, τὸ ἄσμα ΚΒ' ἀπὸ τὸν Μαινόμενο Ὁρλάνδο τοῦ Ἀριόστου. Ἄφησε καὶ ἀπομνημονεύματα, πὸν χάθηκαν.

3. Γιὰ τὸν La Boétie μίλησε πλατιὰ καὶ μὲ τὸν πιὸ θερμὸ θαυμασμὸ ὁ Montaigne καὶ σιὸ γράμμα πὸν ἔστειλε σιὸν πατέρα του (τὸ δικό του), ὕστερα ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ φίλου του, καὶ ὅπου ἱστορεῖ τὰ καθέκαστα τῆς ἀρρώστιας καὶ τὸ θάνατο τοῦ La Boétie. Ὅπως ἐπίσης καὶ σιὸ Ἀφιέρωμα πρὸς τὸν Michel de L'Hospital, τῶν λατινικῶν ποιημάτων τοῦ φίλου του, ὅταν τὰ τύπωσε, σιὰ 1571. Ὁ L'Hospital, ἔξοχος ρήτορας καὶ γνωστὸς γιὰ τὴ φιλειρηνικὴ δράση του σιὸς θρησκευτικὸς πολέμους τῆς Γαλλίας, ἦταν ξακουστὸς καὶ γιὰ τὰ λατινικά του ποιήματα. Σὲ ἕνα ἀπὸ τὰ λατινικά του ποιήματα μιλεῖ καὶ ὁ La Boétie μὲ ἀπειρη τρυφερότητα γιὰ τὴ φιλία του μὲ τὸν Montaigne. « Εἶναι, λέει σιὸ ποίημα τοῦτο, ψυχὲς πὸν ὅταν μιὰ ἐνωθοῦν, τίποτε δὲ μπορεῖ νὰ τὶς χωρίσει· καὶ ἄλλες πὸν καμιά τέχνη δὲ θὰ μπόρειε νὰ τὶς ἐνώσει. Ἐσένα, ὦ Montaigne, ὅ,τι σ' ἐνώσε μὲ μένα γιὰ πάντα καὶ μὲς σὲ ὅλα τὰ περιστατικά, εἶναι ἡ δύναμη τῆς φύσης, εἶναι τὸ πιὸ χαριτωμένο θέλγητρο τῆς ἀγάπης, ἡ ἀρετὴ. »

4. Ὅπως καὶ ἡ γυναῖκα του. Γιὰ τὴν ὁποία, μολογῶτι ἔζησε τριάντα σχεδὸν χρόνια

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩ
ΝΙΝΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΝΕΟΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ

Deux du grand Montaigne d'ac'entiere figure
Le Peintre a peinct le corps, & luy son bel esprit:
Le premier par son art egalé la Nature
Mais l'autre la surpasse en tout ce qu'il escrit.
Thomas de Leu fecit.

MICHEL DE MONTAIGNE

Χαλκογραφία του Thomas de Leu
στην έκδοση του 1608

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Ὁ θάνατος, σιὰ 1568, τοῦ πατέρα του, « πὸν ἄλλος καλύτερός του δὲν ὑπῆρξε » καὶ πὸν μὲ ὁ γιός του τὸν ἀγάπησε μὲ τὴν πιὸ τρυφερὴ ἀγάπη, μεγάλωσε ἀκόμα περισσότερο τὸ βιὸς τοῦ Montaigne¹. Τοῦ ἔδωσε καὶ τὴ δυνατότητα νὰ ρυθμίσει ὅπως ἤθελε τὴ ζωὴ του καὶ νὰ ἀφοσιωθεῖ σὲ ὅ,τι περισσότερο θὰ εἶχε ἀρχίσει ν' ἀγαπᾷ: στὴ μελέτη. Θὰ σκέφτονταν κιόλας νὰ ἐγκαταλείψει τὴ θέση του σιὰ Παριζιάνο, πὸν δὲν τοῦδινε ἄλλωστε καμιά εὐχαρίστηση. Αὐτὸ ὅμως ἔγινε σιὰ 1570. Σιὸ μεταξὺ βιάζεται ὁ Montaigne νὰ ξεπληρώσει δύο χρεῖα του σπουδαῖα, ἕνα πρὸς τὸν πατέρα του καὶ τὸ ἄλλο πρὸς τὸν La Boétie. Ξεπληρώνει λοιπὸν τὸ πρῶτο του χρέος τυπώνοντας, σιὰ 1569, τὴ μετάφραση τῆς Φυσικῆς Θεολογίας τοῦ ἰσπανοῦ θεολόγου Raymond Sebond², ἔργου πὸν λίγες μέρες πρὶν πεθάνει τὸ εἶχε βρεῖ

μαζὶ τῆς, δὲ μιλᾷ πονθενὰ σιὰ Δοκίμια, ὅπως καὶ γιὰ τὴ μητέρα του, καὶ ἐκεῖ ἀκόμα ὅπου τὸ θέμα (γάμος, ἔρωτας, νοικοκυριὸ) θὰ τοῦδινε τὴν εὐκαιρία νὰ μιλήσει (λ.χ. σιὰ δοκίμια 5 καὶ 9 τοῦ I' Βιβλίου). Αἰσθήματα ἴσως πὸν δὲ μπορούμε νὰ τὰ καλοξεδιαλύ-
νομε ἐμπόδισαν τὸν Montaigne νὰ μιλήσει γιὰ τὴ μητέρα καὶ τὴ γυναῖκα του, ἰδίως γιὰ τὴ γυναῖκα του.

1. Τὴ διαχείριση τῆς περιουσίας του τὴν ἀνάλαβε ὁ ἴδιος. Σιὰ 1573 κληρονόμησε καὶ τὸ ἕνα τρίτο τῆς περιουσίας ἑνὸς θείου του, ἀπὸ τὴ μεριὰ τοῦ πατέρα του.

2. Ὁ Raymond Sebond (ἄλλες γραφές τοῦ ὀνόματος: Sébonde καὶ Sebon) γεννή-
θηκε σιὴ Βαρκελώνη καὶ πέθανε τὸ 1432 σιὴν Τουλούζη, ὅπου δίδαξε θεολογία καὶ ἰατρική. Τὸ βιβλίο του, πὸν διαβάστηκε πολὺ σιὸ 16ο αἰῶνα καὶ πὸν εἶχε τίτλο Φυσικὴ Θεολο-
γία ἢ Τὸ Βιβλίο τῶν ὄντων τοῦ Καθηγητῆ Raymond de Sebond, ἦταν γραμμένο σιὴ λατινικὴ γλῶσσα, ἢ, καθὼς μᾶς πληροφορεῖ σιὸ δοκίμιο του Ἡ Ἀπολογία τοῦ Raymond Sebond (B', 12) ὁ Montaigne, σὲ « ἀκαταλαβίστικα » ἰσπανικὰ μὲ λατινικὲς καταλήξεις. Ἡ μετάφραση τοῦ Montaigne, μὲ πρόλογο-ἀφιέρωμα σιὸν πατέρα του, καὶ μὲ σύντομη βεβαίωση σιὴν προμετωπίδα ὅτι ἡ φύση σιὸ βιβλίο τοῦ Sebond ἀποδεικνύει τὴν ἀλήθεια τῆς Χριστιανικῆς καὶ τῆς Καθολικῆς Πίστεως, τυπώθηκε σιὰ 1569 καὶ ἔπειτα πάλι σιὰ 1581. Σιὴν ἀρχὴ τῆς Ἀπολογίας, δοκίμιου ἀπὸ τὰ πιὸ σημαντικὰ γιὰ τὴ φιλοσο-
φική του πορεία, μᾶς λέει ὁ Montaigne πῶς ὁ πατέρας του, πὸν ἤξερε, ἐξὸν ἀπὸ τὰ ἰτα-
λικά, καὶ τὰ ἰσπανικά, καὶ πὸν τοὺς σοφοὺς ἀνθρώπους τοὺς δεχόταν σιὸ σπίτι του σὰν πρῶσωπα ἅγια καὶ θεόπνευστα, πληροφοροῦν τὴν ὑπαρξὴ τοῦ βιβλίου τοῦ Sebond. Τοῦ τὸ εἶχε δώσει καὶ τοῦ εἶχε πεῖ πόσο χρήσιμο θὰ ἦταν γιὰ τὴν καταπολέμηση τοῦ προ-
τεσιαντισμοῦ, πὸν εἶχε ἀρχίσει νὰ κλονίζει τὴν παλιὰ πίστη, ὁ ξακουστός γιὰ τὴ μάθησή του, τὸν καιρὸ ἐκεῖνο, Pierre Bunel. Τὴν ἀρχὴ τῆς μετάφρασης τοῦ Montaigne πρόλαβε νὰ τὴ διαβάσει ὁ πατέρας του καὶ ἔνωσε μεγάλη εὐχαρίστηση. « Ἐβρισκες, λέει ὁ Sainte-
Beuve γιὰ τὴ Φυσικὴ Θεολογία, σιὸ βιβλίο τοῦτο τὸν Θεὸ καὶ τὴν ἀνάγκη τῆς πίστεως, ἀποδειγμένα, ὅσο εἶναι βολετό, ὀρθολογικά, μὲ τὸ θέαμα τοῦ κόσμου καὶ τῶν ὄντων...
μια πρόθεση νὰ ἐξηγηθοῦν, νὰ γίνουν νοητὰ μὲ φυσικὲς ἐξηγήσεις, μυστήρια ὅπως ἡ Ἁγία Τριάδα, τὸ Προπατορικὸ Ἀμάρτημα, ἢ Ἐνσάρκωση » (Port-Royal, III, 3). Τὸ περίεργο εἶναι, καθὼς παρατηρεῖ ὁ Pierre Villey, ὅτι σιὴν Ἀπολογία τοῦ Raymond Sebond

τυχαῖα ὁ πατέρας του κάτω ἀπὸ ἓνα σωρὸ ἄχρηστα χαρτιά, καὶ τοῦ εἶχε συστήσει νὰ τὸ μεταφράσει. Καὶ τὸ δεύτερο χρέος του τὸ ξεπληρώνει ἐκδίδοντας, καθὼς εἶδαμε, τὸ 1571, στὸ Παρίσι, τὰ ἔργα τοῦ φίλου του, πὺν μὲ τὴ διαθήκη του τὸν εἶχε ἀφήσει κληρονόμο τῶν βιβλίων του καὶ τῶν χειρογράφων¹.

Μποροῦσε πιά τώρα, ἔχοντας ξεπληρώσει τὰ δύο αὐτὰ χρέη του, ν' ἀποτραβηχτεῖ στὸν πύργο του καὶ νὰ δοθεῖ στὴ μελέτη. Αὐτὸ ἔκανε, στὰ 1571, ἀφοῦ πρῶτα (Ἰούλιος τοῦ 1570) παραιτήθηκε ἀπὸ τὴ θέση πὺν εἶχε στὸ Παρλαμέντο τοῦ Μπορντώ². Δὲν καλοξέρουμε γιατί δὲ θέλησε νὰ ζήσει τὴ ζωὴ τοῦ αὐλικοῦ ὁ Montaigne, καὶ προτίμησε τὴ μοναξιά σ' ἓνα ἐπαρχιακό πύργο, ἀνάμεσα στοὺς δικούς του. Μαντεύουμε ὅμως, ἀπὸ ὅ,τι μᾶς λέει γιὰ τὸ χαρακτήρα του, ὅτι δὲν ἦτανε καμωμένος γιὰ αὐλικός. Γαιοκτήμονας ὅμως, πραγματικά καὶ ὄχι ὀνομαστικά μόνο, ξέρουμε πολὺ θετικότερα γιατί δὲ θέλησε νὰ γίνει. Γιατὶ βαριότανε τὶς χίλιες μικρὲς καὶ μεγάλες ἔγνοιες πὺν ἀπαιτεῖ αὐτὴ ἢ δουλειά. Γιατὶ, ἀποτραβηγμένος στὸν ἑαυτὸ του, δὲ λάβαινε τὸν κόπο νὰ μάθει καὶ τὰ πιὸ κοινὰ πράγματα, ἐκεῖνα πὺν ξέρει κι ἓνα παιδί, πῶς γίνεται τὸ ψωμί, πῶς γίνεται τὸ κρασί. Ἀπὸ τὶς συνηθισμένες ἀσχολίες τῶν ἀνθρώπων πὺν ζοῦν σὲ χτήματα, καμιά δὲν τὸν διασκεδάζει, οὔτε τὸ κυνήγι. Πονεῖ ἢ ψυχὴ του ν' ἀκούει τὸ λαγὸ νὰ ξεφωνίζει καθὼς τὸν ἀδράχνει μὲ τὰ σουβλερὰ δόντια του τὸ λαγωνικό, καί, ὅταν τύχει νὰ πιάσει ζῶο ἢ πουλὶ ζωντανό, τὸ ἀφήνει νὰ φύγει.

Ἐκεῖνο πὺν τὸν εὐχαριστεῖ εἶναι ἢ συναναστροφή μὲ εὐγενικοὺς καὶ μορφωμένους ἀνθρώπους. Αὐτὴν στὸν πύργο του τὴν ἐπιδίωξε καὶ τὴ χά-

ὁ Montaigne διαφωνεῖ μὲ τὸν ἰσπανὸ θεολόγο σὲ βασικότατα ζητήματα, ὅπως στὴν περὶ ἀνθρώπου ἀντίληψη (κορυφὴ τῆς δημιουργίας ὁ ἄνθρωπος γιὰ τὸν Sebond, ὄχι ἀνώτερος ἀπὸ τὰ ζῶα γιὰ τὸν Montaigne), καὶ στὴν ἀντίληψη γιὰ τὶς δυνατότητες τοῦ νοῦ, πὺν ἀπάνω του προσπαθεῖ ὁ Sebond νὰ θεμελιώσῃ τὴν πίστη, ἐνῶ ὁ Montaigne ἀρνιέται κάθε ἀξία στὸ νοῦ, ἀκόμα καὶ στὸ πεδίο τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσης. (Βλ. *Les Essais de Michel de Montaigne*, νέα ἔκδοση ἀπὸ τὸν Pierre Villey, μὲ σημειώσεις καὶ προλογίσματα του, Paris, Alcan, 1922, Πρόλογος στὸ κεφ. 12 τοῦ Β' Βιβλίου. — Στὶς σχετικὲς παραπομπὲς ἢ ἔκδοση αὐτὴ θὰ ἀναφέρεται γιὰ συντομία μὲ μόνο τὸ ὄνομα τοῦ ἐκδότη : Villey.)

1. Περὶ Φιλίας, ἀρχή. Τὴ διαθήκη του τὴν ἐπαγόρευε ὁ La Boétie « μὲ τὸ θάνατο ἀνάμεσα στὰ δόντια ».

2. Κληρονομοῦνταν τὴν ἐποχὴ ἐκείνη καὶ πολὺ ἀργότερα πολλὰ λειτουργήματα. Ὁ Montaigne πούλησε (24 Ἰουλίου 1570) τὸ δικό του λειτουργήμα σὲ κάποιον Florimond de Rémond.

ρηκε. Πιάνει σχέσεις με δλους τούς κοντινούς γαιοκτήμονες, τούς δέχεται στον πύργο του και πηγαίνει στους πύργους τούς δικούς τους. Ἐνάμεσα σ' αὐτούς, πόσοι εἶναι οἱ πραγματικὰ μορφωμένοι, πὸν μποροῦν νὰ κουβεντιάσουν με τὸν Montaigne γιὰ ὅ,τι περισσότερο τὸν ἐνδιαφέρει; Ἐπειτα, τὸν κοινωνικὸ βίον, ἐκεῖ μάλιστα πὸν κατοικεῖ ὁ Montaigne, τὸν δυσκολεύει ὁ θρησκευτικὸς πόλεμος πὸν βρῖσκεται σὲ ὄλη τὴ δράση του στὴ Γαλλία, τοῦτα τὰ χρόνια.

Μόνη λοιπὸν ἢ σχεδὸν μόνη ἀπασχόληση, κόμοδη, πάντα εὐχάριστη, καὶ πὸν σπάνια κουράζει ὅποιον πραγματικὰ τὴν ἀγαπᾷ, μένει γιὰ τὸν Montaigne ἡ μελέτη. Αὐτὴ, ὡς τὰ 1580, καὶ ὕστερα, ἀπὸ τὰ 1585 ὡς μετὸ τέλος τῆς ζωῆς του (13 Σεπτεμβρίου τοῦ 1592), θὰ εἶναι ἡ κυριότερη ἀσχολία του. Ὁχι δὲ φυσικὰ μονάχα ἡ μελέτη, παρὰ καὶ τὸ γράψιμο. Γιατὶ δὲν εἶναι ἀπλῶς ἓνας μεγάλος φίλος τοῦ βιβλίου ὁ Montaigne. Εἶναι κίβλας καὶ ἓνας «λόγιος» δοκιμασμένος στὸ γράψιμο, καὶ πὸν, ἂν δὲν κάνει τὴν χρειάζουμένη προεργασία γιὰ νὰ γράψει, αἰσθάνεται ὡστόσο ὅτι γρήγορα ἢ ἀργὰ τὸ γράψιμο θὰ γίνεῖ ἡ κύρια δουλειά του.

Γιὰ τὴ μελέτη, γιὰ τούς μακρούς του ρεμβασμούς γύρω ἀπὸ αὐτὰ πὸν διάβασε ἢ πὸν ἔζησε, καὶ πὸν τώρα ξανάρχονται ξεκαθαρισμένα, φωτισμένα ἀλλιῶτικα στὸ μυαλό του, δὲν τοῦ φτάνει ἡ μοναξιά τοῦ χτήματος. Πάει — γιὰ νὰ εἶναι πιὸ μόνος — καὶ στήνει τὸ ἐργαστήρι του ψηλὰ-ψηλὰ στὸ δεῦτερο πάτωμα ἐνὸς ἀκατοίκητου πύργου τοῦ σπιτιοῦ του. Ἐκεῖ, ἔχοντας ἑλοτρόγυρά του, σὲ πέντε σειρὲς ράφια, χίλιους τόμους βιβλία, ἱστορικὰ προπάντων, ποιήματα, ἔργα πολιτικὰ καὶ ἠθολογικά¹, λατινικά, ἑλληνικά (στὸ πρωτότυπο ἢ σὲ μετάφραση), γαλλικά καὶ ἰταλικά, καὶ ρίχνοντας κάθε τόσο ματιὲς στὰ ἑλληνικά καὶ λατινικά ἀποφθέγματα² πὸν ἔχει χαράξει στὰ δοκάρια τῆς σκεπῆς καὶ σ' ἐκεῖνα πὸν βαστοῦν τὴ σκεπή, ὁ Montaigne ἀρχίζει νὰ κάνει δουλειά του κάτι πολὺ οὐσιαστικότερο ἀπὸ τὴν

1. Χάρη σ' ἐπίμονες ἐρευνες ἐξακριβώθηκε ποιά ἦσαν τὰ 250 ἀπὸ τὰ 1000 βιβλία τῆς βιβλιοθήκης («*librairie*») τοῦ Montaigne. 85 ἦσαν ἔργα ἱστορικά, περισσότερα ἀπὸ 50 ἔργα ποιητικά, καὶ 60 ἔργα πολιτικῆς καὶ ἠθολογίας. Ἀνάμεσά τους δὲν ὑπάρχει οὔτε ἓνα ἔργο θεολογικὸ, νομικὸ, ἰατρικὸ, καθαρὰ φιλοσοφικὸ ἢ ἐπιστημονικὸ, καὶ σχεδὸν κανένα ἔργο ρήτορα.

2. «Ὅλα εἶναι μάταια.» — «Μὴν εἶσαι περισσότερο συνειτὸς ἀπὸ ὅ,τι πρέπει.» — «Ἴσως ναί, ἴσως ὄχι.» — «Οὔτε εἶσαι, οὔτε ἀλλιῶς, οὔτε καὶ διαφορετικά.» — Οἱ ἐπιγραφές αὐτές, μαζί με τὰ διορθώματα, ἦσαν 57. (Βλ. σχετικὰ: Sainte-Beuve, *Nouveaux Lundis*, τόμ. 2ος, Montaigne en voyage.)

κατάχτηση τῆς τέχνης τοῦ γραψίματος· τὴν κατάχτηση τῆς τέχνης τοῦ νὰ ζεῖς καλὰ καὶ νὰ πεθαίνεις καλὰ.

Θὰ μιλήσω παρακάτω γιὰ τὸ πῶς, χωρὶς νὰ τῷ χει ὀλωσδιόλου σκοπὸ, ἄταχτα, ξεχωρίζοντας ὅσα ἰδιαίτερα τοῦ ἄρεζαν στὰ διαβάσματά του, ὅπως ἔκαναν οἱ ἔραμιστὲς τοῦ καιροῦ του, καὶ ἁρμολογώντας τα μαζί μὲ μερικὲς σκέψεις δικῆς του, ἔγινε μιὰ μέρα, στὰ καλὰ καθούμενα, συγγραφέας ὁ Montaigne, — ἕνας ἀπὸ τοὺς σπουδαιότερους τῆς Γαλλίας, καὶ ἀπ' ἐκείνους ποὺ ξεχωρίζουν μὲς σ' ὅλους τοὺς καιροὺς. Τώρα, ἄς πῶ ὅτι ἡ πρώτη αὐτῆ συγγραφικὴ του περίοδος, ποὺ καρπὸς τῆς ἦταν τὰ δυὸ πρῶτα Βιβλία τῶν Δοκιμίων, δηλαδὴ 94 δοκίμια (Βιβλίο Α' : 57, Βιβλίο Β' : 37), βάσταξε ἑννιά χρόνια, ἀπὸ τὰ 1571 ὠς τὰ 1580. Στὰ 1580, χειμῶνα καὶ ἀνοιξη, πάντως πρὶν ἀπὸ τὸν Ἰούνιο, τυπώθηκαν στὸ Μπορντώ τὰ δυὸ πρῶτα Βιβλία τῶν Δοκιμίων.

Τόσα χρόνια γράψιμο στὴ μοναξιά εἶχε κουράσει τὸν Montaigne¹. Τὸν εἶχε κουράσει καὶ ἡ μακριὰ καὶ φοβερὴ ἀναταραχὴ τῶν θρησκευτικῶν πολέμων, ποὺ ἔγιναν ὅλοι σχεδὸν — οἱ ὀχτὼ γαλλικοὶ — στὰ χρόνια του² καὶ οἱ τέσσερις (τέταρτος, πέμπτος, ἕκτος καὶ ἑβδομος) σὲ τούτη τὴ δεκαετία, 1570-1580. Τέλος, μικρὴ κούραση δὲν ἦταν καὶ ἡ λιθίαση τῶν νεφρῶν, ποὺ τοῦ εἶχε παρουσιαστῆι στὰ 1578, καὶ τὸν θανάτωσε ἀφοῦ τὸν βασάνισε χρόνια.

Γιὰ νὰ ζητήσῃ κυρίως γιαιτρειὰ τῆς ἀρρώστιας του σὲ φημισμένα λουτρὰ καὶ γιὰ νὰ ξανασάνει λιγάκι, καὶ γιὰτὶ λάτρευε τὰ ταξίδια, — θᾶθελε, καθὼς λέει³, νὰ περάσῃ ὅλη του τὴ ζωὴ «καβαλητὸς⁴ στὴ σέλα», — ξεκινᾷ ὁ Montaigne στὶς 22 Ἰουνίου τοῦ 1580 γιὰ ἕνα μεγάλο ταξίδι. Τὸ ταξίδι αὐτό, τὸ μεγαλύτερο ποὺ ἔκανε, βάσταξε ἑνάμισι σχεδὸν χρόνο⁵, ὠς τὶς 30 Νοεμβρίου τοῦ 1581, καὶ θὰ βαστοῦσε κάμποσο ἀκόμα, ἂν στὶς 7 Σεπτεμ-

1. Στὴ δεκαετία 1570-1580, ἐπὶ Καρόλου τοῦ Θ' καὶ Ἑρρίκου τοῦ Γ', πέρασε κάμποσο καιρὸ καὶ στὴ γαλλικὴ Αὐλὴ καὶ πῆρε μέρος σὲ ἀρκετὲς διαπραγματεύσεις.

2. Ἀπὸ τὰ 1562 ὠς τὰ 1598. Καὶ στοὺς ὁποίους, κατὰ τὴν παρατήρηση τοῦ Sainte-Beuve, ὁμοϊδεάτες καὶ ἀντίθετοι εἶναι μιὰ μούντζα (Causeries du Lundi, τόμ. 4ος, Nouveaux Documents sur Montaigne).

3. Γ', 9.

4. Εἶναι πρὸ ζωηρὴ ἢ ἔκφραση τοῦ Montaigne.

5. Δέκα ἑπτὰ μῆνες καὶ ὀχτὼ μέρες, ἀπ' τὴ μέρα ποὺ ξεκίνησε ἀπ' τὸν πύργο του ὠς τὴ μέρα ποὺ ξαναγύρισε ἐκεῖ. Τὸ καθορίζει ὁ ἴδιος στὴν τελευταία «ἐγγραφή» τοῦ Ταξιδιωτικοῦ του Ἡμερολόγιου.

βρίου δὲ λάβαινε ὁ Montaigne, σὲ μιὰ μικρὴ ἰταλικὴ λουτροπόλη ὅπου βρίσκονταν τότε¹, τὸ μήνυμα ὅτι εἶχε ἐκλεγεῖ δήμαρχος τοῦ Μπορντώ².

Τὸ ταξίδι τοῦτο τὸ κάνει σὰ μεγάλος ἄρχοντας ὁ Montaigne· μὲ ὑπηρέτες, καὶ γραμματικό, μὲ ζῶα ὅπου εἶναι φορτωμένες οἱ ἀποσκευές καὶ ὁ κορβανάς του, μὲ τρεῖς νέους φίλους του εὐγενεῖς, καὶ μ' ἓναν ἀπὸ τοὺς ἀδελφούς του, τὸν Bertrand de Montaigne, πὺ σκοτώθηκε, κατὰ τὴ διάρκειά τοῦ ταξιδιοῦ, σὲ μιὰ μονομαχία στὴ Ρώμη. Πολὺ ὀρισμένο δρομολόγιο δὲν ἀκολουθεῖ. Πηγαίνει κυρίως στὶς φημισμένες λουτροπόλεις, καὶ ὕστερα στὶς χῶρες καὶ στὶς πόλεις πὺ θέλει νὰ δεῖ. Περνᾷ ἀπὸ τὴν Πλομπιέρ (στὰ Βόσγια), ἀπὸ τὴν Ἑλβετία καὶ τὴ Βαυαρία, καὶ ἔπειτα, μέσῳ Ἰνσμπρουκ, κατεβαίνει στὴν Ἰταλία. Στὴν Ἰταλία ἐπισκέπτεται τὶς πιὸ σημαντικὲς πόλεις τῶν βόρειων καὶ τῶν κεντρικῶν ἐπαρχιῶν³, καὶ καταλήγει στὴ Ρώμη, ὅπου μένει κάμποσους μῆνες καὶ ἀπ' ὅπου τὸ χειροτέρεμα τῆς ἀρρώστιας του τὸν ἀναγκάζει νὰ πάει στὴ Βίλλα.

Τὸ τί εἶδε καὶ τί ἔκανε ὁ Montaigne στοὺς 17 μῆνες τοῦ ταξιδιοῦ του τὸ μαθαίνουμε λεπτομερῶς ἀπὸ ἓνα Ταξιδιωτικὸ Ἡμερολόγιο, πὺ μέρος του τὸ ὑπαγόρευε⁴, μέρος του τὸ ἔγραψε ὁ ἴδιος, καὶ πὺ τυπώθηκε πρώτη φορὰ στὰ 1774. Εἶναι μιὰ πρόχειρη καταγραφή τὸ ἡμερολόγιο τοῦτο, στὶς ὕστερες εὐκαιρες στιγμὲς τοῦ ταξιδιοῦ, ὅλων τῶν περιστατικῶν πὺ τραβοῦν κάπως ἰδιαίτερα τὴν προσοχὴ τοῦ Montaigne, ἢ πὺ ἀναφέρονται κάπως ἰδιαίτερα στὸ ἄτομό του, προπάντων στὴν ἀρρώστια του. Φιλολογικὸ ἐνδια-

1. Τὴ Βίλλα, κοντὰ στὴ Λούκα, ὅπου εἶχε πάει γιατί εἶχε χειροτερέψει ἡ ἀρρώστια του.

2. Δυσχημένος πὺ δὲ θᾶβλεπε τὴ Νότιο Ἰταλία, ξαναπηγαίνει στὴ Ρώμη, ὅπου λαβαίνει τὰ γράμματα τῶν δημοτικῶν συμβούλων τοῦ Μπορντώ, πὺ τοῦ ἀγγέλλουν ἐπίσημα τὴν ἐκλογή του, καὶ ἀπὸ ἐκεῖ, μέσῳ Σιέννας, Μιλάνου, Τουρίνου καὶ Λυών, γυρίζει στὸν πύργο του, στὶς 30 Νοεμβρίου 1581. Ἐκεῖ βρῆκε ἓνα γράμμα (μὲ ἡμερομηνία 25 Νοεμβρίου) τοῦ βασιλιᾶ Ἐρρίκου τοῦ Γ', πὺ, μαζί μὲ τὰ συγχαρητήριά του, τὸν πρόσταξε νὰ γυρίσει δίχως χρονοτριβὴ καὶ ν' ἀναλάβει εὐθὺς τὰ καθήκοντά του.

3. Εἶδε καὶ τὸν Τορκουάτο Τάσσο, στὸ κελλί του, στὴ Φερράρα.

4. Ὡς τὸ φτάσιμό του στὴ Ρώμη (30 Νοεμβρίου 1580) καί, ἀπὸ τὴν ἐκεῖ διαμονή του, ὡς τὰ μέσα τοῦ Φλεβάρη τοῦ 1581, εἶναι ἐντυπώσεις πὺ τὶς ὑπαγόρευε στὸ γραμματεία του, καὶ πὺ διατυπώνονταν στὸ πρῶτο πρόσωπο τοῦ πληθυντικοῦ ὅταν ἐπρόκειτο γιὰ τὴν ταξιδιωτικὴ συντροφιά, καὶ στὸ τρίτο πρόσωπο τοῦ ἐνικοῦ ἢ τοῦ πληθυντικοῦ ὅταν ἐπρόκειτο γιὰ τὸν Montaigne, τὸν Montaigne καὶ ἓνα-δύο ἄλλους, ἢ γιὰ ὀρισμένους ἄλλους τῆς συντροφιάς. Ἀπὸ τὶς 16 Φεβρουαρίου 1581 καὶ πέρα ὡς τὴν ἡμέρα τῆς ἐπιστροφῆς στὸν πύργο τοῦ Montaigne, οἱ ἡμερολογιακὲς σημειώσεις εἶναι γραμμένες ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Montaigne, οἱ μισὲς γαλλικὰ καὶ οἱ ἄλλες μισὲς — ἀπὸ τὸ φτάσιμό του στὴ Βίλλα καὶ πέρα — ἰταλικὰ.

φέρων δὲν παρουσιάζει τὸ Ἡμερολόγιο, εἶναι ὅμως ἓνα ἀξιόλογο κείμενο γιατί, δίπλα σὲ γνωστὲς πλευρὲς τοῦ Montaigne, πὸ ἄμεσα κάποτε ἐδωπέρα ξεσκεπασμένες, μᾶς κάνει καὶ γνωρίζουμε πλευρὲς του ἄγνωστες, πὸν διαφαίνονται ἢ πὸν εἰκάζονται μόνο στὰ Δοκίμια καὶ πὸν τὸ ταξίδι δίνει τὴν εὐκαιρία νὰ ξεσκεπαστοῦν.

Γιὰ τὴν τραγὴ χαρὰ πὸν εἶναι ὁ πηγαιμὸς σὲ ἄγνωστους τόπους, μίλησε ὁ Montaigne μετὰ τὸ ταξίδι του τοῦ 1580-1581 σὲ ἓνα ἀπὸ τὰ κομμάτια τοῦ I" Βιβλίου τῶν Δοκιμίων, στὸ Περὶ Μатаιοδοξίας. Καὶ τώρα ὅμως, κατὰ τὴ διάρκεια τῆς μαγικῆς αὐτῆς διαδρομῆς, μέσα ἀπὸ ωραίους πρωτογνωρίστους τόπους, ἰδίως μέσα ἀπὸ τὴν Ἰταλία, μὲ τί ζέση πὸν μιλεῖ ὁ γάλλος φιλόσοφος γιὰ τὸ ταξίδι! « Ἄν ἦταν, μᾶς λέει ὁ γραμματικὸς του, — πὸν διατυπώνει βέβαια σκέψεις κι αἰσθήματα τοῦ Montaigne, — μόνος μὲ τοὺς δικούς του, πιστεύω ἀληθινὰ ὅτι θὰ προτιμοῦσε νὰ τραβήξει κατὰ τὴν Κρακοβία ἢ τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ στεριά, παρὰ νὰ στρίψει πρὸς τὴν Ἰταλία τὴν εὐχαρίστηση ὅμως πὸν ἔνιωθε ἐπισκεπτόμενος ἄγνωστες χῶρες, [καὶ] πὸν τὴν ἔβρισκε τόσο γλυκιὰ ὥστε νὰ ξεχνᾶ (ξεχνοῦσε) τὴν ἀδυναμία τῆς ἡλικίας του καὶ τῆς ὑγείας του, δὲ μποροῦσε νὰ τὴ μεταδώσει σὲ κανέναν [ἄλλο] τῆς συντροφιάς... »

Εἶναι τόση ἡ λαχτάρα τοῦ Montaigne γιὰ τὰ νέα πράγματα πὸν θὰ δεῖ, ὥστε ξεχνᾶ τὰ λιθάρια καὶ τὰ νεφρά του. Καὶ αὐτὰ πὸν ἀντικρίζει, τὰ χίλια-μύρια, μεγάλα καὶ μικρά, κάθε στιγμή, τραβοῦν τόσο τὴν προσοχή του, ὥστε, καὶ μὲς στὰ σπίτια καὶ ἔξω, δὲ βρίσκει τὸν καιρὸ ν' ἀδράξει τὴν ψυχὴ τοῦ ἢ μελαγχολία — πὸν ἦταν ὁ θάνατός του — καὶ ἡ λύπη. Συχνὰ ξαναγυρίζει, καὶ μαζί του καὶ οἱ σύντροφοί του, πολὺ κοντὰ ἀπ' ἐκεῖ πὸν ἔχει ξεκινήσει. Ἐκεῖνοι παραπονιοῦνται. Καὶ τότε ὁ Montaigne ἀποκρίνεται ὅτι οὔτε περιπλανιέται, οὔτε λοξοδρομάει, γιατί ὁ μόνος του σκοπὸς εἶναι ἀκριβῶς νὰ τριγυρίζει σὲ ἄγνωστους τόπους. Ἐλεγε ἀκόμα — καὶ θὰ τὸ ξαναπεῖ καὶ στὸ Περὶ Μатаιοδοξίας — ὅτι τοῦ φαινότανε [ταξιδεύοντας] πὸς εἶναι σὰν ἐκείνους πὸν διαβάζουν μιὰ πολὺ εὐχάριστη ἱστορία, [τόσο εὐχάριστη] πὸν τοὺς πιάνει φόβος μήπως τελειώσει γλήγορα, ἢ κανένα ὁμορφο βιβλίο: τὸ ἴδιο κι ἐκεῖνος ἔβρισκε τόσο μεγάλη εὐχαρίστηση στὸ ταξίδι, ὥστε μισοῦσε τὰ μέρη τὰ κοντινὰ μ' ἐκεῖνο ὅπου θ'ἄπρεπε νὰ ξεκουραστεῖ...

Δίνει στὸν Montaigne καὶ ἄλλες χαρὲς τὸ ταξίδι, ἴσως μάλιστα αὐτὲς νὰ εἶναι κι οἱ μεγαλύτερες: αὐξάνει τὴν ἀνθρώπινη πείρα του, καὶ τοῦ παρέχει κάθε στιγμή τὴν εὐκαιρία νὰ ἐπαληθεύει ἐκεῖνο τὸ αἰσθημα τῆς σχετικότητας τῶν πάντων πὸν τὸν κάτεχε σὲ ὅλη του τὴ ζωὴ. Δὲν ὑπάρχει

μόνο ἡ Γαλλία στὸν κόσμον, οὔτε τὸ Περιγκόρ, οὔτε τὸ Montaigne ὑπάρχουν καὶ μύριοι ἄλλοι τόποι, καὶ ὅ,τι γίνεται στὴ Γαλλία δὲν εἶναι νόμος καὶ κανόνας γιὰ ὅλο τὸν κόσμον. Τὰ βουνὰ ποὺ βάζουν σύνορον στὴ γῆ της, βάζουν σύνορον καὶ στὶς ἀλήθειες ποὺ προσκυνᾷ. Δυὸ ἄλλες ὅσotόσο χαρὲς τοῦ ταξιδιοῦ δὲ φαίνεται νὰ τὶς πολυγεύεται ὁ Montaigne: τὸ τοπίο καὶ τὸ ἔργον τῆς τέχνης. Γιὰ τοῦτα, τόσο ἀφθονά, τόσο ἄξια νὰ κινήσουν τὸ θαυμασμὸ στὶς χῶρες ποὺ ἐπισκέπτεται, — προπάντων στὴν Ἰταλία, — σπάνια μιλεῖ ὁ Montaigne, καὶ πάντα σύντομα καὶ ἐντελῶς στεγνά. Δὲν τὸν ἐνδιαφέρει ἡ φύση, δὲν τὸν ἐνδιαφέρουν οἱ τέχνες (ἐξὸν ἀπὸ τὴν τέχνη τοῦ λόγου): σὰν τὸν Σωκράτη, « ποὺ κατέβασε τὴ φιλοσοφία ἀπὸ τοὺς οὐρανοὺς στὸν ἄνθρωπον », σὰν τοὺς περισσότερους ἠθολόγους, ἀρχαίους καὶ νεώτερους, γιὰ ἓνα μόνο ἐνδιαφέρεται: γι' αὐτὸ τὸ αἰῶνια ἐρευνώμενον καὶ πάντα ἀνεξερεύνητο « τέρας καὶ θαῦμα »: τὸν ἄνθρωπον.

Εἶχε διαβάσει τὸ θαυμάσιον βιβλίον, τὸ ταξίδι εἶχε τελειώσει, καὶ τώρα βροσκοῦνταν ξανά ὁ Montaigne στὸ κονάκι του. Ὁχι ὅμως γιὰ νὰ γράφει καὶ νὰ διαβάζει, παρὰ γιὰ νὰ εἶναι, ὅπως καὶ ὁ πατέρας του ἄλλοτε, δήμαρχος τοῦ Μπορντώ. Σὲ ὁμαλοὺς καιροὺς δὲν ἦταν καμιὰ ἀγγραφεία ἢ δημορχία τοῦ Μπορντώ: ὅλη τὴ δουλειὰ τὴν ἔκαναν οἱ σύμβουλοι: ὁ δήμαρχος, μὲ τὰ ἐπίσημα φορέματά του, περιστοιχισμένος ἀπὸ στρατιωτικούς, ἐμφανιζότανε μόνο σὲ παράτες καὶ τελετές. Ἄλλωστε, ὁ Montaigne δὲν τῷ χει καθόλου στὸ νοῦ του νὰ κορομεσιαστῆ σὰν τὸν πατέρα του γιὰ χατήρι τῶν συμπολιτῶν του, καὶ αὐτὸ τίμια καὶ θαρρετὰ τοὺς τὸ δηλώνει εὐθύς ἐξ ἀρχῆς, ὅπως θὰ τὸ πεῖ καὶ θὰ τὸ ξαναπεῖ καὶ στὰ Δοκίμια του: στὸν ἑαυτὸ μας δινόμαστε: στοὺς ἄλλους δανειζόμαστε. Montaigne καὶ δήμαρχος τοῦ Μπορντώ, χωριστὰ πράγματα².

Κύλησε λοιπὸν πολὺ ἥσυχια καὶ ἀκούραστα τούτη ἡ πρώτη δημορχία τοῦ Montaigne. Ὅταν ὅμως τέλειωσε, — στὶς 31 Ἰουλίου τοῦ 1583, — ὁ Montaigne, τὴν ἐπόμενη μέρα κιόλας, ἐκλέχτηκε ξανά δήμαρχος τοῦ Μπορντώ γιὰ μιὰ διετία ἀκόμα. Καὶ πάλι δέχτηκε, γιὰτὶ ἦταν μεγάλη ἡ τιμὴ. Καὶ πάλι, ὡς τοὺς τελευταίους μῆνες τῆς δεύτερης διετίας, μήτε σκοτοῦρες, μήτε κόπους ἔδωσε στὸν Montaigne ἡ δημορχία.

¹Εκεῖ ὅμως, κατὰ τὸ Μάρτη - Ἀπρίλη τοῦ 1585, τὰ πράγματα χάλασαν.

1. Στὰ 1554 καὶ 1555, ἐπὶ Ἐρρίκου τοῦ Β'.

2. « Ὁ Δήμαρχος καὶ ὁ Montaigne στάθηκαν πάντα δυὸ, πολὺ ξεκάθαρα χωρισμένοι » (Γ', 10).

Σὲ ὅλη τὴ *Guyenne*¹, καὶ στὸ Μπορντώ ἰδιαίτερα, ἦταν φοβερὰ ἀνακατωμένη ἡ κατάσταση. Ἡ *Ligue*, ὁ περίφημος συνασπισμὸς τῶν καθολικῶν, ποὺ εἶχε σκοπὸ τάχα νὰ ὑπερασπίσει τὸν καθολικισμό, ποὺ ὁ πραγματικός της ὁμῶς σκοπὸς ἦταν νὰ ἐκθρονίσει τὸν Ἐρρίκο τὸν Γ' καὶ ν' ἀνεβάσει τοὺς ἀρχηγούς της, *δούκες de Guise*², στὸ γαλλικὸ θρόνο, δυνάμωνε καὶ ἀπλωνότανε ὀλοένα. Καὶ καθὼς ἐπίσημος καὶ νόμιμος, ἂν καὶ ὄχι πραγματικός, κυβερνήτης τοῦ Μπορντώ ἦταν ἓνας διαμαρτυρόμενος, ὁ βασιλιάς τῆς Ναβάρρας, ἀπὸ φυσικὴ φορὰ τῶν πραγμάτων ἡ πολιτεία αὐτὴ εἶχε γίνῃ ὁ στόχος τῶν πρὸ θερμόαιμων *Ligueurs*. Κιόλας, ἓνας καθολικός, ὀλοψυχα δοσμένος στὴ *Ligue*, ὁ βαρῶνος ντὲ Βαγιαάκ, κύριος ἐνὸς πύργου, τοῦ *Château Trompette*, ποὺ ὅποιος τὸν κάτεχε ἐξουσίαζε τὸ Μπορντώ, μόνο ὕστερα ἀπὸ φοβερὴ ἀπειλὴ τοῦ διοικητῆ τοῦ Μπορντώ στρατάρχη *Matignon*³ ἀναγκάστηκε νὰ παραδώσει τὸ φρούριο.

Ἡ *Ligue*, σύμμαχος δῆθεν τοῦ Ἐρρίκου τοῦ Γ', εἶχε οὐσιαστικὰ ἀνοίξει πόλεμο ἐναντίον του. Αὐτὸς πάλι, γιὰ νὰ πολεμήσει τὸ νόμιμο, ὕστερα ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ δούκα τοῦ *Αηζου*⁴, διάδοχο τοῦ γαλλικοῦ θρόνου καὶ γαμπρό του Ἐρρίκο τῆς Ναβάρρας⁵, ποὺ τὸν ὑποπτενότανε διὸ δούλευε περισσότερο γιὰ τὸν ἑαυτό του παρὰ γιὰ τὸ βασιλιά τῆς Γαλλίας, χρησιμοποιεῖ τοὺς χειρότερους ἐχθρούς του, τοὺς *Ligueurs*. Δολερὸ παιχνίδι

1. Ἐπαρχία τῆς παλαιᾶς Γαλλίας μὲ πρωτεύουσα τὸ Μπορντώ. Τὴν εἶχε πάρει πίσω ἀπὸ τοὺς Ἄγγλους, στὰ 1453, ὁ Κάρολος ὁ Ζ', καὶ ἀνήκε στὸ γαλλικὸ θρόνο. Σήμερα εἶναι χωρισμένη σὲ ἕξι-ἑφτά διοικητικὲς περιφέρειες (*départements*).

2. Συγκεκριμένα τὸν Ἐρρίκο τὸν Α' *de Guise* τὸν *Σημαδεμένο* (*le Balafre*), ποὺ εἶχε διευθύνει τὶς σφαγὲς τῶν διαμαρτυρόμενων τῆ νύχτα τοῦ Ἁγίου Βαρθολομαίου καὶ ποὺ δολοφονήθηκε στὸ *Blois* τὸ 1588, κατὰ διαταγὴ τοῦ Ἐρρίκου τοῦ Γ'.

3. Διοικοῦσε γιὰ λογαριασμὸ τοῦ βασιλιά τῆς Ναβάρρας, πράγματι ὁμῶς ἦταν ἐχθρὸς του. Ὁ *Matignon* εἶχε μνημόσει στὸν Βαγιαάκ διὸ, ἂν δὲν παραδινόταν, θὰ τὸν κρεμοῦσε μπρὸς στὸ φρούριο. Τὸ φρούριο τὸ πῆρε μὲ βία, ἀλλὰ καὶ μὲ πονηριά, τὸν Ἀπρίλη τοῦ 1585.

4. Εἶχε πεθάνει πρὶν ἀπὸ ἓνα χρόνο, στὰ 1584. Τὸ *Αηζου* ἦταν παλιὰ ἐπαρχία, ποὺ τὴν προσάρτησε στὸ γαλλικὸ βασίλειο ὁ Λουδοβίκος ὁ ΙΑ' τὸ 1480.

5. Ὁ Ἐρρίκος τῆς Ναβάρρας, ὁ ἀργότερα Ἐρρίκος ὁ Δ', εἶχε παντρευτῆ, στὰ 1572, τὴν ἀδελφὴ τοῦ Ἐρρίκου τοῦ Γ' καὶ κόρη τοῦ Ἐρρίκου τοῦ Β' Μαργαρίτα ντὲ Βαλουά. Ἀργότερα, στὰ 1600, βασιλιάς πιά, τὴν χῶρισε καὶ παντρεύτηκε τὴ Μαρία τῶν Μεδίκων. Ἡ Ναβάρρα ἦταν παλιὸ βασίλειο, οἱς δυνὸ ὑπάρξεις (πρὸς τὴν Ἰσπανία καὶ τὴ Γαλλία) τῶν δυτικῶν Πυρηναίων, καὶ ποὺ τὸ ἓνα μέρος του πῆρε ἡ Ἰσπανία, στὰ 1512, καὶ τὸ ἄλλο ἡ Γαλλία, στὰ 1589.

παίζει και ο Ερρίκος της Ναβάρρας. Για να χτυπήσει τους *Ligueurs*, που τους φοβάται περισσότερο παρ' όσο το βασιλιά της Γαλλίας, στην ανάγκη όμως για να χτυπήσει κι αυτόν, όπλίζει κρυφά τους διαμαρτυρούμενους. Τέλος, η Μαργαρίτα, τσακωμένη με τον άντρα της, τσακωμένη και με τον αδερφό της, κάνει ύποπτες μανούβρες και έναντίον του ενός και έναντίον του άλλου. Σε μια τόσο μπερδεμένη κατάσταση, γινόταν εξαιρετικά δύσκολο το έργο του *Matignon* και του *Montaigne* άλλο τόσο.

Και ακριβώς, η Μαργαρίτα της Ναβάρρας, που είχε καιαλάβει με δική της στρατιωτική δύναμη την πόλη *Agen*, στα νοτιοανατολικά του *Μπορντώ*, προς το δρόμο της *Τουλούζης*, ανάγκασε τον Ερρίκο τον Γ', το Μάη του 1585, να στείλει εκείπέρα τον *Matignon*. Μόνος πια κυβερνήτης του *Μπορντώ* (τον *Matignon*, που θ' απουσίαζε λίγο και που δεν πήγαινε μακριά, δεν τον αντικατάστησε κανένας) ο *Montaigne*, φορτώθηκε όλο το βάρος του έργου. Δεν ήταν παίξε-γέλασε μέσα σ' εκείνη την ατμόσφαιρα της αναταραχής και του φόβου, και σε μια τόσο μεγάλη πολιτεία, νάχεις το νοῦ σου στο κάθε τι. Ο *Montaigne*, ο τόσο φίλος της σκέψης και τόσο πιο λίγο της πράξης, ο όχι πολὺ οβέλτος, που χάνει τόσο τὰ νερά του στα πρακτικά ζητήματα της ζωής, τὰ καταφέρει περίφημα. Τίποτε δεν παραμελεί, ἀλλὰ και δὲ φειδωλεύεται καθόλου τὸν ἑαυτό του. Ἐπιστρατεύει όλο τὸ θάρρος και τὴ σκληρὴ θέληση ἑνὸς ἀσκημένου με μελέτη και στοχασμὸ ἀνθρώπου για να κάνει τὸ χρέος του. Τὴ μέρα ἐπιθεωρεῖ τὶς ἐργασίες που γίνονται για τὴν ἀμυνα τῆς πόλης· τὴ νύχτα, με τὸ κράνος του και τὴν πανοπλία του, διατρέχει τὸς δρόμους· κοιτάζει ἂν εἶναι ἐν τάξει οἱ βάρδιες· κάθεται ὦρα στο λιμάνι για να δεῖ μήπως ὁ ἐχθρὸς — ἡ *Ligue* — τοῦ σκαρώνει καμιά βρωμοδοουλειά. Μερικοὺς δημοτικοὺς σύμβουλους που δειλιάζουν να πάρουν μέρος σὲς παρελάσεις τῆς ἀστυκῆς νομιμόφρονης πολιτοφυλακῆς τοῦ *Μπορντώ*, τὸς παρακινεῖ να μποῦν κι ἐκεῖνοὶ σὲ γραμμὴ, με στήτὸ τὸ κεφάλι, με ἄφοβο πρόσωπο. Ἔγνοιες, κόποι. Εἶναι ἔτοιμος, καθὼς θὰ τὸ πεῖ στο γράμμα του προς τὸν *Matignon*, τῆς 22 Μαΐου, και τὴ ζωὴ του να δώσει ὁ *Montaigne* «για να κρατήσῃ τὸ κάθε τι ὑπάκουο στο βασιλιά».

Ὅσοσο δεν εἶναι ἡσυχος. Μυρίζεται, μ' ὅλα τὰ μέτρα που λαβαίνει, ὅτι οἱ *Ligueurs* κάτω μαγειρεῦν. Ὁ Βαγιάν, που τὸν εἶχε ἀφοπλίσει και τὸν εἶχε ἀπομακρύνει ὁ *Matignon* ἀπὸ τὸ *Μπορντώ*, δεν τὸ παίρνει ἀπόφαση να φύγει, όλο και φέρνει βόλτες γύρω ἀπὸ τὴν πόλη, παραδοκῶντας τὴ στιγμή κάτω να σκαρώσει. Νά γιατί τόσο ἐπιθυμεῖ ὁ *Montaigne* να γυρίσει ὁ *Matignon* στο *Μπορντώ*. Ὁ σκληρὸς αὐτὸς στρατιώτης, που ἔχει

κι ἐνὸς διπλωμάτη τὴν πονηριὰ καὶ τὴν πείρα, εἶναι ὁ μόνος ἄνθρωπος ποῦ μπορεῖ νὰ ἠσυχάσει τὸν Montaigne καὶ νὰ κάνει τὸν ἐχθρὸ νὰ λουφάξει. Τοῦ στέλνει λοιπὸν, τοῦτο τὸ Μάη τοῦ 1585, κοντὰ-κοντὰ, στὶς 22 καὶ στὶς 27¹, δυὸ γράμματα ὁ Montaigne, ὅπου τοῦ ἐκθέτει καταλεπτῶς (ἰδίως στὸ γράμμα τῆς 22 Μαΐου) τὸ κάθε αἶ, ζητώντας του νὰ τοῦ δώσει ὁδηγίες καὶ διαταγὰς καί, προπάντων, παρακαλώντας τον, ἰκετεύοντάς τον νὰ γυρίσει τὸ ταχύτερο στὸ Μπορντώ, εὐθὺς πού θὰ τὸ ἐπιτρέψουν τὰ πράγματα.

Ὁ Maignon γύρισε τέλη τοῦ Μάη. Εἶχε γίνει κάπως φιλικότερη ἡ διάθεσή του πρὸς τὸ βασιλιὰ τῆς Ναβάρρας. Ἐξ ἄλλου, οἱ Ligueurs ἔδειχναν ὅτι εἶχαν παρατήσει τὰ σχέδιά τους. Τὰ πράγματα ἠσύχαζαν. Ὁ Montaigne, πού ἡ δημοκρατία του τέλειωνε ἔπειτα ἀπὸ δυὸ μῆνες, πῆγε νὰ ξεκουραστεῖ λίγο στὸν πύργο του. Καθολικοὶ καὶ διαμαρτυρόμενοι τὸν εἶχαν ρημάξει. Μεγάλη συμφορὰ. Ἀλλὰ νὰ, ἄξαφνα, τὸν Ἰούνιο (τοῦ 1585) ξεσπᾷ ἓνα κακὸ ἄπειρα φοβερότερο: ἡ πανούκλα. Ἐβδομήντα-ὀγδόντα χρόνια πρὶν ἡ ἴδια αὐτὴ ἀρρώστια εἶχε θερίσει 17.000 ψυχὰς στὸ Μπορντώ, μ' ὅλο πὺν ὅλοι σχεδὸν οἱ εὐποροὶ πολῖτες εἶχαν ἐγκαταλείψει τὴν πόλη. Φοβερὴ ἦταν καὶ τούτῃ τῆ φορὰ. Τὸ μίasma εἶχε ἔρθει ἀπὸ κάτι βαλτόνερα, στὰ δυτικὰ τῆς πόλης, ὄχι μακριὰ ἀπὸ τοὺς κήπους τῆς ἀρχιεπισκοπῆς, βαλτόνερα πὺν κάθε χρόνο σχεδόν, πότε στὴ μιὰ καὶ πότε στὴν ἄλλη συνοικία, ἔστελναν τὴ θανατερὴ τους ἀναθυμίαση, πὺν τώρα ὁμως τὴν εἶχαν ξαποστείλει σὲ ὀλάκερη τὴν πολιτεία καὶ στὰ γύρω χωριά. Τὸ μεγάλο θανατικὸ ἔγινε προπάντων στὸ Μπορντώ². Στὶς 28 Ἰουλίου, ἓνας ἀπὸ τοὺς δημοτικὸς σύμβουλους τῆς πόλης ἔγραφε στὸν Maignon ὅτι «ὁ λαουτζίκος πεθαίνει σὰ μύγες», καὶ τοῦ ἔλεγε ὅτι μὲ φρίκη ἔβλεπε νὰ ζυγώνει ἡ μέρα τῆς ἐκλογῆς τοῦ νέου δημοτικοῦ συμβουλίου καὶ τοῦ δήμαρχου, ἐξ αἰτίας «τῆς μεγάλης δυσκολίας νὰ συναχτοῦν οἱ ἄντρες πὺν χρειάζονται γιὰ τούτῃ τὴν ἐκλογή».

Ἡ ἐκλογή τῶν νέων συμβούλων — τῶν jurats — καὶ τοῦ νέου δήμαρχου θὰ γινόταν στὶς 31 Ἰουλίου, καὶ ἐπειδὴ, σύμφωνα μὲ τὴν παράδοση, ἔπρεπε ὁ δήμαρχος πὺν ἀποχωροῦσε νὰ προεδρεύσει στὴν ἐκλογή τοῦ δια-

1. Ἐννιὰ εἶναι τὰ γράμματα πὺν ἔστειλε στὸν Maignon ὁ Montaigne, κατὰ τὶς ἀπουσίες εἴτε τοῦ ἐνὸς εἴτε τοῦ ἄλλου ἀπὸ τὸ Μπορντώ, στοὺς πρώτους μῆνες τοῦ 1585. Γράμματα πὺν δείχνουν, λέει ὁ Sainte-Beuve, πόσο στενὸ καὶ πλέριο ἦταν τὸ συνταίριασμά τους, στὴ σκέψη καὶ στὴ γνώμη.

2. Σὲ 14.000 λογαριάζονται τὰ θύματα τῆς πανούκλας αὐτῆς, ἀπ' τὸν Ἰούνιο ὡς τὸ Δεκέμβρη τοῦ 1585.

δόχου του, ὁ Montaigne παρακλήθηκε νὰ συμμορφωθεῖ μὲ τὸ ἔθιμο. Ἀλλὰ ὁ Montaigne δὲ βρισκότανε στὸ Μπορντώ. Μὲ τὴ γριὰ μάνα του, μὲ τὴ γυναίκα του καὶ μὲ τὴν κόρη του τὴ Δεονώρα, πὺν ἦταν τότε δεκατέσσερω χρόνων¹, τριγύριζε ἐδῶ κι ἐκεῖ, προσπαθώντας νὰ προφυλάξει τοὺς δικούς του καὶ τὸν ἑαυτό του ἀπὸ τὴ φοβερὴ ἀρρώστια, πὺν εἶχε ἀπλωθεῖ παντοῦ ἓνα γύρο στὸ Μπορντώ, πὺν δὲν εἶχε ὅμως στὰ περίχωρα τὴν ἔνταση πὺν εἶχε στὴν πολιτεία.

Στὸ Libourne, μικρὴ πόλη, 27 χιλιόμετρα νοτιοανατολικά ἀπὸ τὸ Μπορντώ, καὶ ὅπου εἶχε καταφύγει μὲ τοὺς δικούς του, πληροφορήθηκε τυχαῖα ὁ Montaigne, ἀπὸ ἓνα προσωπικὸ μήνυμα τοῦ στρατάρχη Matignon, ὅτι τὸν καλοῦσαν οἱ σύμβουλοι. Μ' ἓνα σύντομο γράμμα, — τὸ πολὺκροτο γράμμα τῆς 30 Ἰουλίου 1585, χιλιοσχολιασμένο καὶ χιλιοκατακριμένο, — τοὺς ἀπάντησε ὅτι γιὰ νὰ τοὺς ὑπηρετήσῃ θὰ θυσιάσῃ καὶ τὴ ζωὴ του. Ὅτι ὅμως τοὺς ἄφηνε νὰ κρίνουν ἂν ἡ ὑπηρεσία πὺν θὰ πρόσφερε παρενρισκόμενος σὲς ἐκλογὲς ἄξιζε τὸν κόπο νὰ πάει στὸ Μπορντώ, ἔτσι μολυσμένο πὺν ἦτανε, μάλιστα γι' ἀνθρώπους ὅπως αὐτός, πὺν θ' ἄρχονταν ἀπὸ τόσο καθαρὸ ἀέρα. Καὶ ὅτι «τὴν Τετάρτη» θὰ τοὺς ζύγωνε ὅσο τοῦ ἦτανε βολετό, πηγαίνοντας στὸ Feuillas², — ἂν δὲν εἶχε φτάσει ἐκεῖ ἡ ἀρρώστια, — ὅπου καὶ θὰ μπορούσε ν' ἀνταμώσῃ ἓναν ἀπὸ τοὺς σύμβουλους, γιὰ νὰ κανε μαζί του τὶς ἀναγκαῖες συνεννοήσεις.

Ἐνας τρομαγμένος ἀνθρώπος εἶναι ὁ Montaigne, πὺν σὰν κνηγνημένο ἀγρίμι τρέχει ἐδῶ κι ἐκεῖ γιὰ νὰ προφυλάξει τοὺς δικούς του καὶ τὸν ἑαυτό του ἀπὸ τὴ φωτιά. Καὶ τοῦ ζητοῦν νὰ παρατήσῃ τοὺς δικούς του στὴν τύχη τους καὶ νὰ πάει νὰ πέσει ὁ ἴδιος στὴ φωτιά γιὰ ἓναν τύπο, παλιό, σεβαστό, ἀλλὰ τύπο. Οἱ σύγχρονοί του δὲν τὸν κατηγοροῦσαν πὺν λογαριάζοντας τὴν πανούκλα δὲν πῆγε στὸ Μπορντώ γιὰ τὴν ἐκλογὴ τοῦ νέου δήμαρχου. Οἱ κατοπινοὶ ὅμως σχολίασαν μὲ λογιῶ-λογιῶ τρόπους τὴν πράξη του αὐτῆ. Ὁ Sainte-Beuve τὴ βρίσκει «παράξενη καὶ λίγο δυσάρεστη». Καὶ ἀναφέροντας τὸν περίφημο λόγο τοῦ Μιραμπώ: «ἀντιχτυπᾶ πάντα ἡ φιλοσοφία μας στὴ ζωὴ καὶ σὲς πράξεις μας», λέει ὅτι κάθε θαρραλέος ἄντρας γίνεται δημόσιος ἄντρας διὰν ἔρχονται οἱ μεγάλες συμφορές, καὶ θυμίζει ἄλλους Γάλλους, τὸ δραματικὸ ποιητὴ Jean Rotrou, τὸν ἐπίσκοπο Belsunce καὶ τὸ στρατάρχη Ornano, δήμαρχο κι ἐκεῖνον τοῦ Μπορντώ (στὰ 1599), πὺν

1. Εἶχε γεννηθεῖ στὰ 1571.

2. Πύργος στὴ δεξιὰ ὄχθη τοῦ ποταμοῦ Garonne, ἀντίκρου στὸ Μπορντώ.